

УДК: 159.922.5; 159.923.2
orcid.org/0000-0002-4562-2837
doi.org/10.5281/zenodo.400594

М.В. Коваленко
Українська інженерно-педагогічна
академія, м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОСОМАТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ З РІЗНИМИ ТИПАМИ СТАВЛЕННЯ ДО ТІЛА

У статті представлено аналіз особливостей психосоматичної компетентності майбутніх психологів з різними типами ставлення до тіла. Охарактеризовано психосоматичні категорії понять психосоматичної компетентності та її ознак, тілесності, тілесного Я, ставлення до тіла в науковій психологічній літературі. Обґрунтовано основні риси психосоматичної компетентності у студентів-психологів. Проаналізовано особливості контролюючого, відчуженого, бережливого та розвиваючого типів ставлення до тіла у студентському віці. Представлено результати експериментального дослідження чотирьох типів ставлення до тіла серед майбутніх психологів. Визначено характерні особливості психосоматичної компетентності та її зв'язок з типами ставлення до свого тіла. З'ясовані основні кореляційні зв'язки між показниками психосоматичної компетентності та різними типами ставлення до тіла у майбутніх психологів.

Ключові слова: тіло, тілесність, тілесне Я, психосоматика, типи ставлення до тіла, психосоматична компетентність, студенти-психологи.

М.В. Коваленко

ОСОБЕННОСТИ ПСИХОСОМАТИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ ПСИХОЛОГОВ С РАЗЛИЧНЫМИ ТИПАМИ ОТНОШЕНИЯ К ТЕЛУ

В статье представлен анализ особенностей психосоматической компетентности будущих психологов с различными типами отношения к телу. Охарактеризованы психосоматические категории понятий психосоматической компетентности и ее признаков, телесности, телесного Я, отношение к телу в научной психологической литературе. Обоснованы основные черты психосоматической компетентности студентов-психологов. Проанализированы особенности контролирующего, отчужденного, бережливого и развивающего типов отношения к телу в студенческом возрасте. Представлены результаты экспериментального исследования четырех типов отношения к телу среди будущих психологов. Определены характерные особенности психосоматической компетентности и ее связь с типами отношения к своему телу. Выявлены основные корреляционные связи между показателями

психосоматической компетентности и различными типами отношения к телу будущих психологов.

Ключевые слова: тело, телесность, телесное Я, психосоматика, типы отношения к телу, психосоматическая компетентность, студенты-психологи.

M.V. Kovalenko

PECULIARITIES OF PSYCHOSOMATIC COMPETENCY OF FUTURE PSYCHOLOGISTS WITH VARIOUS KINDS OF ATTITUDE TO BODY

The article presents analysis of peculiarities of psychosomatic competency of the future psychologists with various kinds of attitude to body. There were characterized psychosomatic categories of the psychosomatic competency notions and its features, corporality, bodily me, attitude to body in the scientific psychological literature. Principle psychosomatic competencies among the students-psychologists were explained. The peculiarities of controlling, detached, prudent and developing kind of attitude to body in the student age were analyzed. The results of the experimental research of four kinds of attitude to body among the future psychologists were presented. Distinguishing characteristics of psychosomatic competency and its relations with kinds of attitude to own body were defined. correlation relationships between the indicators of psychosomatic competency and various kinds of attitude to body in the future psychologists.

Keywords: body, corporality, bodily me, psychosomatics, kinds of attitude to body, psychosomatic competency, students-psychologists.

Актуальність дослідження обумовлена новітніми запитами суспільства щодо рівня розвитку професіоналізму майбутнього спеціаліста. Компетентнісний підхід привалює в сфері соціальних відносин, бо поряд з духовним, особистісним та професійним удосконаленням, постає розвиток тілесності, який визначається невід'ємною складовою у формуванні особистісних та професійних якостей майбутнього психолога. Психосоматична компетентність як одна з провідних характеристик професіоналізму майбутнього психолога постає ключовим елементом готовності здійснювати психологічну допомогу. Тіло як умова, яка визначає професійну, соціальну і навіть особистісну успішність і уявлення про тіло як аспект соціальних уявлень про людину, її роль та місце в суспільстві, співвідноситься з типами ставлення до тіла у студентів-психологів [4; 14 – 17].

Метою дослідження є визначення особливостей психосоматичної компетентності майбутніх психологів з різними типами ставлення до тіла.

Міра наукової розробки проблеми. Важливим джерелом формування уявлення про власну тілесність та тілесне Я є уявлення про власне тіло, розміри, форму, красу, саме такої думки дотримуються Р. Бернс, М. Владімірова, І.С. Кон, В.С. Мухіна, А.А. Налчаджян, Є.Т. Соколова, О.Ш. Тхостов, Т.Б. Хомуленко, І.І. Чеснокова та ін. Психологія тілесності висвітлена в роботах В.П. Зінченка, Т.С. Леві, О. Лоуена, В.В. Миколаєва, В.Н. Нікітіна, О.Ш. Тхостова. Тілесність – категорія, що розвивається та

змінюється культурою зазначається в роботах В.П. Зінченка, Т.С. Леві, О.Ш. Тхостова, Є.А. Гольман, О.Б. Станковської та ін. Прикладні питання психосоматичної компетентності викладені в роботах М.В. Коваленко, В.О. Крамченкової, Т.Б. Хомуленко.

З метою рефлексивної роботи над своїм Я індивіди звертаються до власної тілесності і тілесних практик, бо тіло виступає універсальним провідником ідентичності особи. Є.А. Гольман [2] відмічає, що різні практики роботи над тілом допомагають індивідам здобути підтримку для перетворення власного Я. На сучасному етапі соціального розвитку наука зробила доступними способи радикального перевтілення і трансформації тілесності. Тілесність і її зміна являють собою важливу частину життя індивідів в сучасному світі у зв'язку з різними суспільно-економічними та психологічними процесами. Тілесність є складовою частиною соціальної ідентичності людини, тому управління зовнішнім виглядом стає елементом побудови біографії і самовизначення з урахуванням різних перспектив [4].

Уявлення особистості про свої тілесні параметрах, власну привабливість відображено в поняттях «Я-тілесне» або «Я-фізичне», як одному з вимірів цілісної Я-концепції. Вирішальну роль, для людини з вираженим прагненням змінити своє тіло, відіграють складна єдність сприйняття власного тіла і ставлення до нього [1; 4].

У сучасній суспільній свідомості найбільш поширений погляд на образ тіла як на складне комплексне явище, яке включає єдність сприйняття, установок, оцінок, уявлень, пов'язаних з тілесною зовнішністю і з функціями тіла [5 – 7]. Д.А. Бескова, І.М. Биховська, Т.С. Леві, Б.В. Марков, В.А. Подорога, В.М. Розін та ін. говорять про тілесність. На думку Д.А. Бескової тілесність має характер вищих психічних функцій і є феноменом не тільки сприйняття, але й самосвідомості, що формується у спільній діяльності з іншими людьми [3; 8]. Т.С. Леві розглядає тілесність в єдності онтогенетичного та індивідуального, соціокультурного та історичного розвитку індивіда та соціуму, як «одухотворене тіло», що становить індивідуально-психологічний і смисловий компоненти унікального людської істоти [7].

Т.Б. Хомуленко та В.О. Крамченкова зазначають, що психосоматична компетентність є системою здатностей когнітивного компоненту тілесного Я, що пов'язана із прийняттям свого тіла, як складової цілісного організму, та обумовлює саморегуляцію засновану на досвіді застосування внутрішнього діалогу з тілесним Я. Характеристиками психосоматичної компетентності є: обізнаність, прийняття інтрацептивність, метафоричність, каузальність, діалогічність, суб'єктність, інтегративність [13].

Виклад матеріалів дослідження. В експериментальному дослідженні було застосовано методики діагностики психосоматичної компетентності та типу ставлення до тіла. Методика незакінчених речень «Вербалізація тілесного Я» Т.Б. Хомуленко та В.О. Крамченкова була спрямована на проєктивну діагностику ознак психосоматичної компетентності [13]. Відмітимо, що методика психодіагностики психосоматичної компетентності відноситься до адитивних методик, або методик доповнення, одного з видів проєктних методик. В процесі обробки та інтерпретації результатів тестування оцінюється кількість варіантів завершення речень та їх емоційно-оцінний тон. У результаті тестування визначаються ознаки психосоматичної компетентності, в яких переважають позитивні валентності ставлення, і області, в яких переважають ставлення близькі до негативних або негативні [13; 14].

За допомогою методики типу ставлення до тіла О.Б. Станковської [12] визначили як і якою мірою представлений у свідомості майбутнього психолога зв'язок зі своїм тілом, здійснили оцінку якості і структури ставлення. У структурі методики «Мое ставлення до свого тіла» виділено 4 смислових блоки тверджень. Кожної з цих шкал містить позиції, що характеризують мотиваційний, емоційний, когнітивний і конативний аспекти ставлення до тілесності. Параметр пізнання тіла дозволяє побачити, наскільки власне тіло виступає об'єктом вивчення, самодослідження. Показник суб'єктивна значимість (мотив тіла) відображає, в якій мірі тілесна сфера розпізнається особистістю як мотив. Практика тіла фіксує дії, які особистість застосовує в тілесній сфері. Показник чутливість до свого тіла описує локус переважаючих відчуттів (негативний, позитивний), а також розвиненість здатності сприймати сигнали, які надсилає організм. Сенс тіла виступає інтегральною характеристикою ціннісно-смислового наповнення тілесності. Емоційний компонент відносини характеризується силою (слабкі, інтенсивні переживання), або модальністю (позитивні, амбівалентні, негативні) [4 – 6; 11; 12].

У ході експериментального дослідження прийняло участь 82 студенти, майбутні психологи, віком від 18 до 27 років. Для обробки даних були використані математико-статистичні прийоми обробки даних в програмі STATISTICA.

За результатами кореляційного аналізу було визначено, що психосоматична компетентність передбачає високі та низькі показники ознак залежно від типу ставлення до тіла, а також параметри, які обумовлені валентністю типу ставлення до тіла.

Відчужений тип ставлення до тіла характеризується відсутністю інтересу до власного тіла, мотивом уникнення, тіло сприймається як тягар або зовсім відсутнє в свідомості. У представників відчуженого типу сто-

совно тіла або негативні емоції, або взагалі їх відсутність, спостерігається уникнення контакту з власною тілесністю в будь-яких проявах. Людина з відчуженим ставленням до тіла не має контакту з тілом, не піклується про нього, ігнорує будь-які сигнали, спостерігається байдужість, холодність та емоційна тупість по відношенню до себе в аспекті тілесності [7].

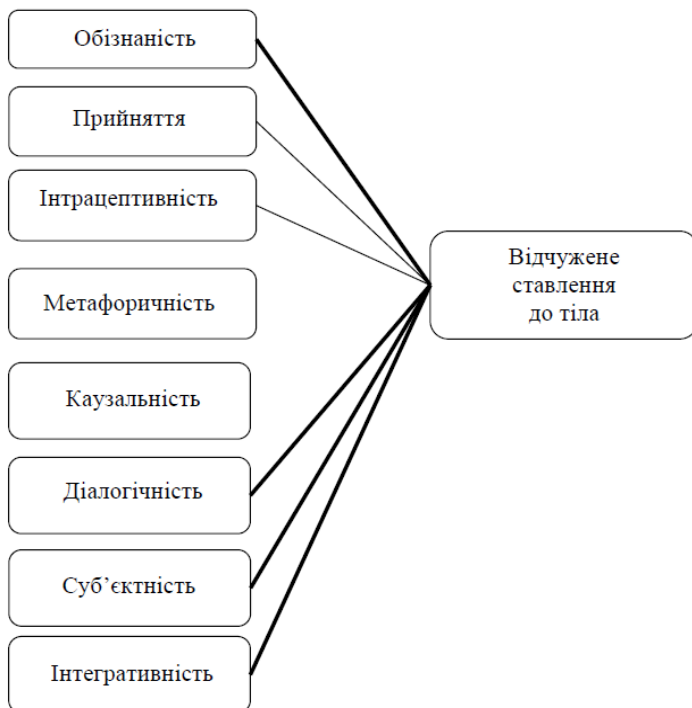

Рис. 1. Схема кореляційних зв'язків між показниками психосоматичної компетентності та відчуженим типом ставлення до тіла.

Примітка 1: — $p < 0,05$; — $p < 0,001$.

Так, майбутні психологи з відчуженим типом ставлення до тіла мають низькі показники обізнаності ($r = -0,35$, $p < 0,001$), діалогічності ($r = -0,41$, $p < 0,001$), суб'єктності ($r = -0,38$, $p < 0,001$) та інтегративності ($r = -0,46$, $p < 0,001$), що свідчить про відсутність концентрації уваги на внутрішніх відчуттях та ігнорування встановлення контакту з тілом. Результати представлено на рис. 1. Окрім того, відмічаємо наявність впливу відчуженого типу ставлення на формування негативної валентності відносно тілеснос-

ті, а саме прийняття ($r=0,25$, $p<0,05$) та інтрацептивність ($r=0,27$, $p<0,05$). Студенти відчуженого типу ставлення до тіла характеризуються відсутністю знання про тіло взагалі та про власне тіло, нездатні вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло», не можуть до суб'єкт-суб'єктної внутрішньої комунікації та взаємодії з тілесним Я, не мають включеності психіки і тіла в процеси один одного. У цих студентів відмічається, негативне та неадекватне ставлення до тіла, яке проявляється в негативних почуттях відносно тіла, а також характерна відсутність здатності фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях.

Контролюючий тип ставлення до тіла пов'язаний з вбачанням в тілі можливості використання, тіло сприймається як особиста власність, переважно відмічається негативна модальність щодо тілесності в цілому. Відмічається невисокий рівень чутливості, а пізнання тіла обмежене рамкою можливості його використання, основні дії, які застосовує особистість – контроль та приборкання тілесних прагнень [7].

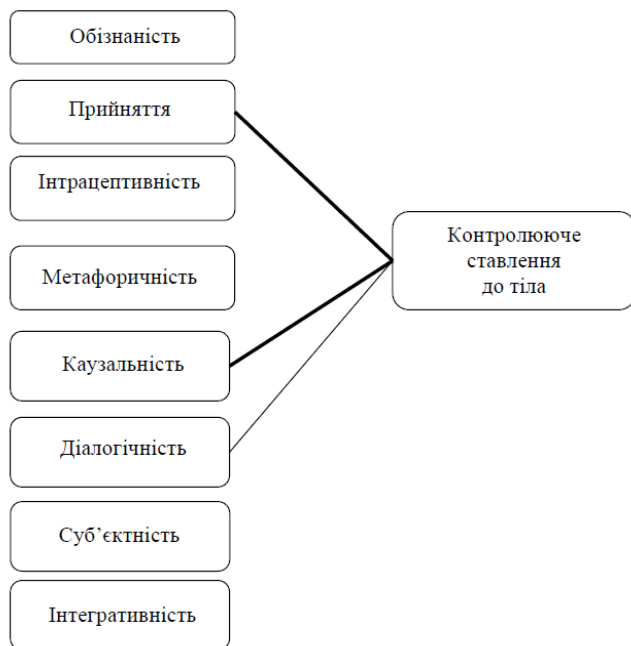

Рис. 2. Схема кореляційних зв'язків між показниками психосоматичної компетентності та контролюючим типом ставлення до тіла.

Примітка 1: — $p < 0,05$; - - - $p < 0,001$.

За результатами кореляційного аналізу студенти, які є майбутніми психологами з контролюючим типом ставлення до тіла мають високий рівень психосоматичної компетентності пов'язаний з нейтральним і негативним ставленням до тіла. Результати представлено на рис. 2. Відмічається наявність зв'язків з каузальністю тілесного Я ($r=0,32$, $p<0,001$) та з прийняттям та діалогічністю ($r=0,41$, $p<0,001$ та $r=0,26$, $p<0,05$ відповідно). Досліджувані з контролюючим ставленням до тіла притаманна здатність вбачати у тілі причину і наслідок подій внутрішнього і зовнішнього простору людини, негативне та неадекватне ставлення до тіла, яке проявляється в негативних почуттях відносно тілесності, а також здатність вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло», але в негативній модальності.

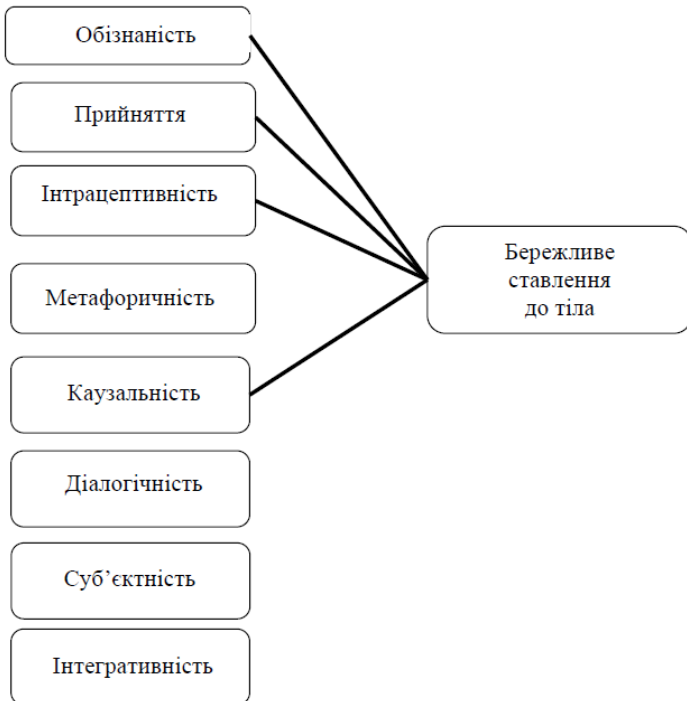

Рис. 3. Схема кореляційних зв'язків між показниками психосоматичної компетентності та бережливим типом ставлення до тіла.

Примітка 1: - ————— $p < 0,05$; - ————— $p < 0,001$.

З позиції бережливого ставлення до тіла відмічається суб'єктивна значущість тіла, джерело дбайливості, задоволення, уваги та ресурс особистості. Бережливе ставлення до тіла характеризується позитивною модальністю, чутливістю, турботливим ставленням, уважність догляду за тілом [9].

Студенти-психологи з бережливим типом ставлення до тіла мають високі показники психосоматичної компетентності за ознаками обізнаності ($r=0,38$, $p<0,001$), прийняття ($r=0,39$, $p<0,001$), інтрацептивності ($r=0,42$, $p<0,001$) та каузальності ($r=0,36$, $p<0,001$), що свідчить про високий рівень уваги до тіла та тілесності, концентрація на процесах, які відбуваються з тілом та в тілі. Результати представлено на рис. 3.

Відмічаємо наявність позитивної валентності відносно тілесності у досліджуваних бережливого типу ставлення до тіла. Такій категорії студентів притаманні знання про тіло взагалі та про власне тіло, як продукт пізнання і аналізу власного тілесного досвіду, позитивне та адекватне ставлення до тіла, яке проявляється в почуттях зацікавленості, турботи, дружелюбності, впевненості, захищеності, спокою, здатність фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях, яка проявляється у їх диференційованій вербалізації та здатність вбачати у тілі причину і наслідок подій внутрішнього і зовнішнього простору людини. Тобто, у студентів сформована психосоматична компетентність як здатність когнітивного компоненту тілесного Я, що пов'язана із прийняттям свого тіла, як складової цілісного організму, та обумовлює саморегуляцію засновану на досвіді застосування внутрішнього діалогу з тілесним Я.

Розвиваюче відношення до тіла демонструє високу суб'єктивну значущість тіла, де власна тілесність стимулює багатопланову активність особистості. Тіло виступає як дорогоцінність, значимий суб'єкт, що приймається та розуміється. Характерне привалювання позитивних емоційних переживань стосовно тіла, розвинута чутливість з переважанням позитивних відчуттів. Пізнання тіла розвинуте та спрямоване на його розвиток та гендерну ідентичність. Конативний компонент включає піклування, турботу, розвиток та розширення тілесних можливостей [9].

Майбутні психологи з розвиваючим типом ставлення до тіла мають високі показники обізнаності ($r=0,49$, $p<0,001$), прийняття ($r=0,45$, $p<0,001$), інтрацептивності ($r=0,48$, $p<0,001$), каузальності ($r=0,37$, $p<0,001$), діалогічності ($r=0,28$, $p<0,05$), суб'єктності ($r=0,25$, $p<0,05$) та інтегративності ($r=0,29$, $p<0,05$), що свідчить про високий рівень психосоматичної компетентності особистості. Результати представлено на рис. 4. Для розвиваючого типу ставлення до тіла характерна позитивна та нейтральна модальність валентності відносно тілесності. Досліджувані розвиваючого типу ставлення до тіла характеризуються високим рівнем

знань про тіло здатністю фіксувати та концентрувати увагу на внутрішніх відчуттях, здатністю вбачати у тілі причину і наслідок подій внутрішнього і зовнішнього простору людини, здатністю вести внутрішній діалог між «Я в тілі» і «Я тіло», здатністю до суб'єкт-суб'єктної внутрішньої комунікації та включеністю психіки і тіла в процеси один одного і їх взаємовплив.

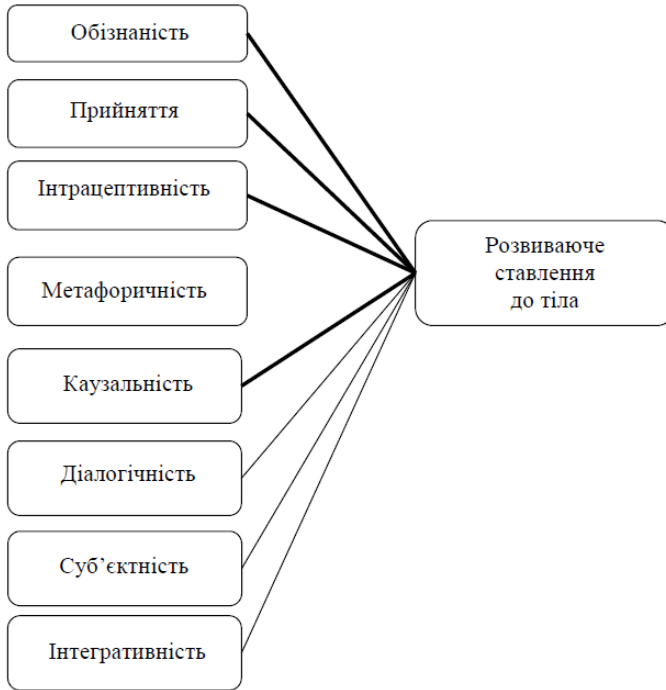

Рис. 4. Схема кореляційних зв'язків між показниками психосоматичної компетентності та розвиваючим типом ставленням до тіла.

Примітка 1: — $p < 0,05$; — $p < 0,001$.

Висновки. В ході дослідження було з'ясовано, що психосоматична компетентність пов'язана з різними типами ставлення до тіла. Відчужений тип характеризується низьким рівнем розвитку психосоматичної компетентності та негативною валентністю стосовно тілесного Я. У контролюючого типу спостерігається розвинута каузальність в структурі психосоматичної компетентності та негативна валентність відносно прийняття та діалогічності з тілом. Для бережливого типу характерні високі показники

обізнаності, прийняття, інтрацептивності та каузальності з позитивною валентністю, що свідчить про визнання значущості тілесності. Розвиваючи тип ставлення до тіла відмічається високими показниками рівня психосоматичної компетентності до якого входять як показники обізнаності, прийняття, інтрацептивності та каузальності, так і діалогічність, суб'єктивність та інтегративність з позитивною валентністю, що вказує на цінність тіла в свідомості майбутнього психолога.

Тип ставлення до тіла впливає на формування психосоматичної компетентності. В залежності від ставлення до тілесності маємо наявність, часткову сформованість або відсутність психосоматичної компетентності серед майбутніх психологів як важливого компоненту у формуванні особистісних та професійних якостей.

Перспективою подальших досліджень даної проблеми є визначення різних профілів психосоматичної компетентності у майбутніх психологів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1.Василенко Я.О. Я тілесне у структурі Я-концепції / Я.О. Василенко // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. — Х.: ХНПУ, 2013. — №46. — Т.1. — С. 31-37.

2. Гольман Е.А. Женская телесность: теоретические подходы и перспективы социологического исследования: дисс...канд. социол. наук: 22.00.01 – Теория, методология и история социологии / Евгения Андреевна Гольман. — М., 2015. — 236 с. [Электронный ресурс] – режим доступа к дисс.: <http://www.hse.ru/data/2015/03/16/1093102198/Golman%20E.A.%20Dissertation.pdf>

3.Зинченко В.П. Психология на качелях между душой и телом // Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. — М.: АСТ: АСТ МОСКВА, 2007. — С. 10-52

4.Коваленко М.В. Психодіагностика типів ставлення до тіла у майбутніх психологів / М.В. Коваленко/ «Вісник ХНПУ імені Г.С.Сковороди. Психологія. — Х.: ХНПУ, 2016. — Вип. 53. — С.74-82.

5.Кузнецов М.А. Чувство, установка и эмоциональная память / М.А. Кузнецов // Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, № 981. — Х.: ХНУ, 2011. — С. 120-124.

6.Кузнецов М.А. Фиксация установки в эмоциональной памяти как механизм образования чувства / М.А. Кузнецов // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. — Вип. 42, частина I. — Х.: ХНПУ, 2012. — С. 116-128.

7.Леви Т.С. Психология телесности в ракурсе личностного развития / Т.С. Леви // Психология телесности между душой и телом / ред.-сост. В.П. Зинченко, Т.С. Леви. — М.: АСТ, 2007. — С. 410-433.

8.Никитин В.Н. Онтология телесности: смыслы, парадоксы, абсурд / В.Н. Никитин. — М.: Когито-центр, 2006. — 320 с.

9.Психосоматика: культурно-історичний підхід: Навч.-метод. посіб./ Т.Б. Хо-

муленко, І.О. Філенко, К.І. Фоменко, О.С. Шукалова, М.В. Коваленко. — Х., 2015. — 264 с.

10. Соколова Е.Т. Самосознание и самооценка при аномалиях личности / Е.Т. Соколова. — М.: Изд-во Моск. ун-та, 1989. — 216 с.

11. Станковская Е.Б. "Моё чужое тело": формы современного отношения женщины к себе в аспекте телесности / Е.Б. Станковская // Мир психологии. — 2011. — №4. — С.112-119.

12. Станковская Е.Б. Структура и типы отношения женщины к себе в аспекте телесности: дисс. ... канд. психолог. наук: 19.00.01 / Елена Борисовна Станковская. — М., 2011. — 231 с.

13. Хомуленко Т.Б. Методика проективної діагностики тілесного Я. / Т.Б. Хомуленко, В.О. Крамченкова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». — Херсон, 2016. — Вип. 5. — С. 39-45.

14. Хомуленко Т.Б. Історія психології: психосоматичний підхід: навчально-методичний посібник / [Т.Б. Хомуленко, М.О. Нестеренко та ін.]. — Х.: Вид-во «Діса плюс», 2016. — 188 с.

15. Хомуленко Т.Б. Психосоматичний підхід у проблематиці психології розвитку: теоретичні та прикладні аспекти / Т.Б. Хомуленко, Я.О. Василенко, М.В. Коваленко // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. — Х.: ХНПУ, 2014. — №49. — С. 176-192.

16. Хомуленко Т.Б. Психосоматичний підхід у проблематиці психології розвитку: теоретичні та прикладні аспекти / Т.Б. Хомуленко // Особистість у розвитку: психологічна теорія і практика: монографія / За ред. С.Д. Максименка, В.Л. Зливкова, С.Б. Кузікової. Книга 1. — Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2015. — С.340-358.

Надійшла до редколегії 23.02.2017